

MAGYAR AFRIKA TÁRSASÁG
AFRICAN-HUNGARIAN UNION

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR
AHU HUNGARIAN AFRICA-KNOWLEDGE DATABASE

BIERNACZKY, Szilárd

Az afrikai előadói egyéniségek kutatása

Eredeti közlés/Original publication:

in: Újváry Zoltán szerk.: *Történeti és néprajzi tanulmányok*, 1994, Debrecen, KLTE, Néprajzi Tanszék, 263–280. old.

Elektronikus újraközlés/Electronic republication:

AHU MAGYAR AFRIKA-TUDÁS TÁR – 000.000.189

Dátum/Date: 2013. január/January 3.

Az elektronikus újraközlést előkészítette

/The electronic republication prepared by:

B.WALLNER, Erika és/and BIERNACZKY, Szilárd

Hivatkozás erre a dokumentumra/Cite this document

Biernaczky, Szilárd: Az afrikai előadói egyéniségek kutatása

AHU MATT, 2013, **pp. 1–25. old.**, No. 000.000.189, <http://afrikatudastar.hu>

Eredeti forrás megtalálható/The original source is available:

Néprajzi Múzeum Könyvtára, magyar közkönyvtárak

Kulcsszavak/ Key words

Kiemelkedő képességű folklór adatközlők, mesemondók, eposz és dal énekesek, históriások kutatása, néprajzi-folklorisztikai és szociálanropológiai módszer az egyéniségkutatásban, az egyéniségkutatás budapesti iskolája, a budapesti iskola történeti előzményei, spontán afrikai kutatási törekvések, az egyéniségkutatás lehetséges afrikai adaptációja, afrikai programterv a kiemelkedő képességű afrikai adatközlők kutatásához, research on talented folklore informants, storytellers, epic and song singers, minstrels, ethnographic, folkloristic and social anthropological methods in the research of the talented informants, Budapest school of the research on

talented informants, historical background of the Budapest folklore school, spontaneous investigative efforts on the field of African research, possible African adaptation of the Budapest method, agenda for a future possible investigation on African talented informants

AZ ELSŐ MAGYAR, SZABAD FELHASZNÁLÁSÚ, ELEKTRONIKUS, ÁGAZATI SZAKMAI KÖNYV-, TANULMÁNY-, CIKK- DOKUMENTUM- és ADAT-TÁR/THE FIRST HUNGARIAN FREE ELECTRONIC SECTORAL PROFESSIONAL DATABASE FOR BOOKS, STUDIES, COMMUNICATIONS, DOCUMENTS AND INFORMATIONS

* magyar és idegen – angol, francia, német, orosz, spanyol, olasz és szükség szerint más – nyelveken készült publikációk elektronikus könyvtára/writings in Hungarian and foreign – English, French, German, Russian, Spanish, Italian and other – languages

* az adattárban elhelyezett tartalmak szabad megközelítésűek, de olvasásuk vagy letöltésük regisztrációhoz kötött/the materials in the database are free but access or downloading are subject to registration

* Az Afrikai Magyar Egyesület non-profit civil szervezet, amely az oktatók, kutatók, diákok és érdeklődők számára hozta létre ezt az elektronikus adattári szolgáltatását, amelynek célja kettős, mindenekelőtt sokoldalú és gazdag anyagú ismeretekkel elősegíteni a magyar afrikánisztikai kutatásokat, illetve ismeret-igényt, másrészt feltárni az afrikai témájú hazai publikációs tevékenységet teljes dimenziójában a kezdetektől máig./The African-Hungarian Union is a non-profit organisation that has created this electronic database for lecturers, researchers, students and for those interested. The purpose of this database is twofold; on the one hand, we want to enrich the research of Hungarian Africa studies with versatile and plentiful information, on the other hand, we are planning to discover Hungarian publications with African themes in its entirety from the beginning until the present day.

AZ AFRIKAI ELŐADÓI EGYÉNISÉGEK
KUTATÁSA***Kiemelkedő képességű mesemondók (vizsgálati előzmények
és mai törekvések)**

Mark Asadowskij múlt századi orosz kutatási megfigyelésekre is támaszkodó műve (*Eine sibirische Märchenerzählerin*), amely az FFC 68. köteteként¹ látott napvilágot 1926-ban (orosz nyelvű kiadása évszáma: 1922), erjedést indított el az európai kutatásban. Hiszen F. Ranke, J. Schwietering vagy G. Henssen² mellett Ortutay Gyula³ és követői – bizonyos magyarországi előzmények után⁴ – kidolgozták és sikerre vitték az egyéniségkutatás módszerét. Bizonyítják ezt az *Új Magyar Népköltési Gyűjtemény*ben és más formában megjelent kötetek, tanulmányok⁵. Az úgynevezett magyar iskola – amelynek nemzetközi hatásához később egyébként különféle idegen nyelveken napvilágot látott elméleti munkák⁶ is hozzájárultak –, alapvető folklóresztétikai és alkotáslélektani szempontokat állított előtérbe, miközben a kutatók egy-egy kiemelkedő képességű mesemondó bemutatására, a tőlük, tehát az egy személytől származó népköltészeti anyag, repertoár közreadására törekedtek.

* Az International Society for Folk Narrative Research 9. kongresszusán, Budapest, 1989. június 10–17. elhangzott előadás jelentősen kibővített változata. Lásd a téma bővebb, mintegy 1500 bibliográfiai tétel feldolgozásán alapuló kidolgozását: Egyéniségvizsgálat az afrikai folklórban, in: Biernaczky Szilárd: *Afrikai népköltészet – egyetemes folklór* (összehasonlító műfaji vizsgálatok), Egyetemi doktori disszertáció, Debrecen, KLTE, 713–814. old. (Jelen dolgozat angol nyelven megjelent: *Lares*, 1999)

¹ Asadowskij 1926.

² Ranke 1932, 1936–1937; Henssen 1934, 1951.

³ Kálmány 1914; Tomori, 1935.

⁴ Ortutay 1933, 1935, 1937, 1940, 1955, 1963.

⁵ Balassa 1963; Banó 1941; Bálint 1975; Dégh 1942, 1949, 1950, 1957, 1959, 1960, 1969/A, 1969/B, 1975/A; Dobos 1962, 1964; Domokos 1963, 1969, Dömötör 1942, 1962; Erdész 1968; Földes 1979, Hegedűs 1952, Kovács 1943; Péter 1947; Voigt 1971, 1972/A, B, 1974, 1977, 1979.

⁶ Úttörő jelentőségű: Dégh 1957.

Ha a *Fedics Mihály mesél* című kötet⁷ terjedelmes bevezetőjét figyelmen kívül hagyjuk, nagyon lényeges szemléleti kérdésre derül fény. Nevezetesen arra, hogy Ortutay számára az „egyéniség-vizsgálat” annyit jelent, mint minden olyan életrajzi vagy szemléleti, karakterbeli elemet számba venni, amely a szájhagyományozott anyag szempontjából lényeges. Bár dióhéjban megismerkedünk a kitűnő mesemondó életének különféle eseményeivel, a bemutatás főleg azokra a mozzanatokra összpontosít, amelyek a mesékkal-mesemondókkal közvetlen kapcsolatban állnak.

Ez a folklór- (vagy inkább mese-) közelben maradás mint kutatói magatartásmód még világosabb megfogalmazást nyer egy jóval későbbi összegzésben. Dégh Linda 1960-ban megjelent tanulmányában⁸ a figyelem elsősorban és kizárólag a mesei szüzség egyéni kiteljesítésével kapcsolatos sajátos jelenségekre, típusokra irányul. De kandidátusi disszertációja 1957-ben közreadott részletében⁹ is már inkább a mesék társadalmi funkciója, semmint maguk az előadói egyéniségek foglalkoztatják.

Dégh Linda lényegében túllépett az Ortutay által megszabott irányon azokban a tanulmányaiban¹⁰, amelyek mese és társadalom összefüggéseit fejezik ki, és ezen a szálon a life story problematikához¹¹, ehhez a lényegében szociológiai – legjobb esetben kulturális antropológiai – módszerhez jutott el, amely ugyan érintkezik témánkkal, ugyanakkor ki is vezet az egyéniségkutatás területéről. Pentikäinen viszont¹² – Osgood, utóbb Werner kutatásaira¹³ támaszkodva – *eljut a világkép és repertoár összefüggéseinek vizsgálatáig*.

A módszertani képet (*egyéniségkutatás, life story módszer*) tovább bonnyolítja az a tény, hogy témánkkal a lényegében afrikai kutatásokból kinőtt *oral history research*¹⁴ is érintkezni látszik, amelyben mind önmagában a folklórszöveg gyűjtés, mind pedig az adatközlők repertoárja és az adott közösség hagyományos kultúrája, felfogásmódja, társadalmi-történeti képzetei közötti kapcsolat döntő fontossággal bír. Ugyanakkor egy új metodikai elem is felbukkan: az informátorok által nyújtott folklórányag egyes konkrét vonatkozású, történeti típusú adatainak hitelessége¹⁵.

⁷ Ortutay 1940.

⁸ Dégh 1960.

⁹ Dégh 1957.

¹⁰ Dégh 1957, 1959, 1969/A és B, 1975/A.

¹¹ Dégh 1975/B.

¹² Pentikäinen 1976/A, B, 1977, 1978, 1979.

¹³ Osgood 1959; Werner 1973.

¹⁴ Lásd mindenekelőtt: Vansina 1961 (1965), 1976, Vansina – Mauny – Thomas 1964.

¹⁵ Vansina 1961 (1965); Henige 1974, 1982.

E módszertani és disciplinális érintkezéseket látva persze azt is tudnunk kell, az egyéniségkutatás napi gyakorlatában nincs többről szó, minthogy valamely folklóranyag, repertoár rögzítése és elemzése során az adott adatközlő személyiségjegyeit is feltérképezzük. Ennek kétségkívül igen magas szintű és korszerű megvalósítási módja a világképi elemek felkutatása és összevetése az élettörténet és a repertoár tükrében. Ugyanakkor a szociológiai esettanulmány, illetőleg a szociológiai és szociálintropológiai élettörténet nagyon sok esetben megreked az egyszerű adatfelvételnél¹⁶. Másrészt azok az újabb „alkalmazási” kísérletek, amelyek az élettörténetek felől általános társadalmi törvényszerűségek megállapításai felé visznek el, kevésbé érdekesek a számunkra, mivel ezekben a (szociológia számára egyébként igen értékes) kezdeményezésekben az „egyéniesség” lényegében felszívódik.

A szóbeli történelem kutatásának bekapcsolása témakörünkbe azért jelent nehézséget, mert a néprajzi–antropológiai szakirodalom mindeddig nem határolta körül világosan és tudatosan sem az egyéniségkutatás, sem az élettörténet típusú vizsgálódások területén azt, ami az oral history címszó alatt megjelenik bennük. Bár kétségtelen, ha J. T. Titon ismert rövid áttekintését¹⁷ kézbe vesszük, azonnal kiderül, hogy az USA-ban oly mérhetetlenül népszerűvé vált – még politikai befolyásolást is eredményező – élettörténetek azokat az eseményeket mutatják fel, amelyeket a ma élő (vagy közelmúltban élt) adatközlők saját maguk éltek át. Magának Titon-nak a figyelme viszont csak az elmondott tények típusainak a megkülönböztetésére terjed ki:

„Egy életrajz (biográfia) mint írójának beszámolója valaki másnak az életéről, nem valószínű, hogy összekeveredne egy élettörténettel.....”¹⁸

Jan Vansina egy hangsúlytevő megállapítása, amelyet nevezetes könyve, a *La tradition orale* olasz kiadásához¹⁹ kapcsolt új fejezetben találunk, a másik lényeges különbséget is megfogalmazza:

„A szájhagyomány olyan tanúságtétel, amelyet az egyik nemzedék a másik számára szavak útján közvetít, sok idővel azután, hogy a kérdéses esemény bekövetkezett ... a kortársi tanúságtételeket nem nevezhetjük szájhagyománynak, mert ezeket a fűltanú az esemény bekövetkezésének időpontjában vagy közvetlenül az után adta tovább. Itt tehát ‘hírekről’ van szó, a *hagyomány* az egyéb szájhagyományozott dokumentumoktól nem szóbeli jellegük által, hanem a közvetítés módjában különbözik.”²⁰

¹⁶ Róbert 1982.

¹⁷ Titon 1982.

¹⁸ Titon 1982, 89. old.

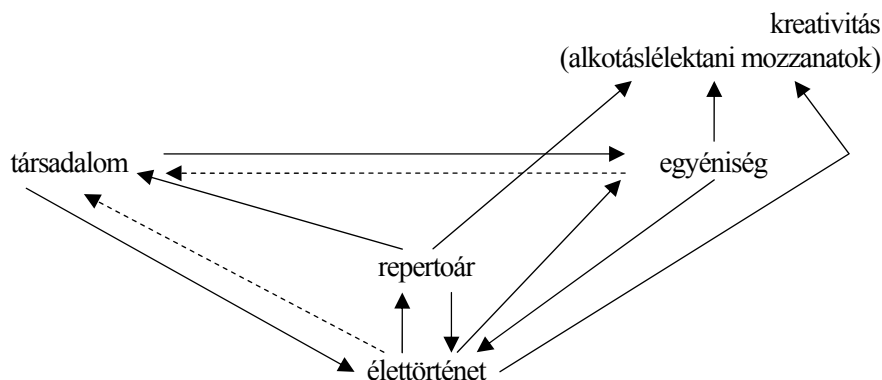
¹⁹ Vansina 1976.

²⁰ Vansina 1976, 279–280. old.

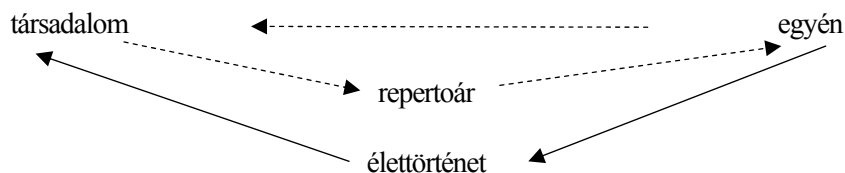
Legyen szó azonban akár európai, akár nem-európai típusú hagyományos társadalomról, a népköltészeti irányultságú egyéniségekutató vizsgálat és az antropológiai-szociológiai irányultságú, általános társadalmi és kulturális jelenségeket a szubjektív (egyéni) szűrőkön át szemrevételezni kívánó élettörténeti módszer jól elkülöníthető, amint azt az alábbi táblázatok is mutatják.

Tehát az egyéniségekutatás esetében az élettörténet és a repertoár külön-külön elvégzett vizsgálata, a bennük rejlő társadalmi tények felfejtése és ennek alapján megvalósított összevető elemzése, illetőleg mindezekből az eredményekből kiindulva az egyén világgépének kibontása végeredményben az egyénnek, illetve kreativitásának a feltérképezését célozza. A társadalom (hagyományos közösség) mint egész, illetve elemeinek számbavételére is „csak” azért van szükség, hogy segítségével – az élettörténetben és a repertoárban megjelenő társadalmi tények feltárásával – az egyén(iség) teljesebb megismerését érhessük el.

1.) Néprajzi közelítésmód

2.) Szociálandropológiai, szociológiai közelítésmód

A szociálandropológiai-szociológiai kutatásoknál az elemzések iránya viszont az egyéntől az élettörténeteken át a társadalmi törvényszerűségek felismerése felé vezet. A gyűjtési eredmények – európai típusú társadalmak

vizsgálata esetén – legfeljebb annyiban sugároznak vissza (ha nem is adott egyének, de rétegek, csoportok, osztályok kultúrájának feltérképezésénél) az egyénre, amennyiben a bennük megbúvó „szóbeli történelmet” mintegy a szubhistorikus paraszti szemlélet tény- és bizonyító anyagaként veszik számba. A konzervatív szemléletű történettudomány ellenállása az *oral history* tekintetében egyébként éppen ebből fakad. Ugyanis többek között éppen a szóbeli történelem kutatói világosan feltárták, hogy a történelmi események, folyamatok „objektív valósága” és a róluk kialakult kép (történelmi tudat!) között – talán éppen az emberi gondolkodásmód legendateremtő fikciós hajlama folytán is – gyakran igen mély szakadék húzódik²¹.

Az egyéniségvizsgálat mint módszer afrikai adaptációjának eshetőségei

Az eddigiekben feltárt kutatástörténeti és módszertani adalékok egyértelműen azt sugallják, hogy az egyéniségkutatásnak a népi, illetve hagyományos kultúrák mélyebb megismerésében a jövőben is jelentős szerepet kell játszania. Mindemellett meg kell vallanunk, legyen akár a kiemelkedő képességű adatközlőkre összpontosító egyéniségkutató, akár a sajátos személyiségekkel rendelkező egyén életét, gondolatvilágát, emberi kapcsolatrendszerét leíró–bemutató–feltáró élettörténeti, vagy akár a nagy népköltészeti repertoár és a sajátos világkép összefüggéseit feltáró törekvéseiről szó, az afrikánisztika e tekintetben igen szegényes. Jóval szegényesebb, mint általában a nemzetközi folklorisztika (illetőleg szociológia és antropológia), ami kétségtelenül összefüggésben van azzal, hogy az afrikai folklórgyűjtést kik, hogyan, milyen felkészültséggel és szándékkal, milyen módszertani bázis alapján végezték és végzik.

Az is igaz persze, hogy a fekete afrikai hagyományos törzsi szervezetekben – az európai paraszttársadalom faluközösségeihez hasonlóan – az orális műfajok jelentős részének megvalósítói, életrehívói a szájhagyományozó művészetek sajátos univerzalizmusa miatt maradnak az ismeretlenségben. Vagyis többnyire olyan mindenki számára ismert, mindenki által elsajátítható, legtöbbször elsajátított, sőt egyes esetekben előírással elsajátítandó (lásd például a titkos társasági szertartások, a beavatási ceremóniák vagy a termékenység-varázslások stb. anyagát) verbális, zenei vagy éppen gesztusos közlésformákról van szó, amelyek hosszú időn át egyáltalán nem és legutóbb is főleg csak általános előadási jellegzetességek feltárása kapcsán nyitották rá a kutatók figyelmét az előadói egyéniségre.

²¹ Henige 1974, 1982, Katona, 1980.

Más kérdés, hogy a közösségi jelleg hagyományos túlhangsúlyozása, illetve a konzervatív filológiának csak a „műre irányuló összpontosítása” témánk szempontjából szinte hasonló mennyiségi és minőségi mutatókat eredményező következményekkel járt mind Afrikában, mind Európában.

Mindemellett az elmúlt két-három évtizedben kiszélesedett afrikai folklórkutatás sem maradt érzéketlen a mesemondók, eposzt vagy dicsérő éneket megszólaltató énekesek előadói és alkotói képességei tekintetében. Ma már mind az Európából vagy Ázsiából érkező gyűjtők, mind a helyben született és angolszász vagy francia–német egyetemeken képesítést szerző folkloristák több-kevesebb tudatossággal érzékelik a probléma súlyát.

„Valamely néger-afrikai irodalmi vagy zenei alkotás mindig inkább egy közösség, semmint az egyén kifejeződése. Azonban az előadás pillanatában mégis csak elengedhetetlenül szükséges az előadó sajátos tehetségének és temperamentumának közbeavatkozása. A régi témák szájról szájra terjednek, és az egymást követő nemzedékek mindig újraalkotják azokat. A szerző-előadó személye többnyire ismeretlen, mitikus homályba borul; – néha azonban azonosítani lehet őket, mint például a pahouin bantu eposzok és lírai dalok énekesei, a *mbomo mvetek* esetében, hála e muzsikus kaszt apai ágú rokoni szervezetének.”²²

S. M. Eno Belinga, kameruni szöveg- és zenefolklorista, számos új eredményt felmutató tanulmány, könyv és lemezkiadvány szerzője írta le e sorokat.

Tegyük mindjárt hozzá – inkább csak spontán támadt érdeklődés, semmint az európai folklórkutatás tudatossá vált törekvésének afrikai átplántálását látva – néhány szerencsés kézzel feltárt és rögzített gyűjtési anyag alapján több-kevesebb ismerettel rendelkezünk az afrikai szájhagyományok adatközlőiről, a nagyobb emlékezőtehetséget megkívánó, időben terjedelmesebb műfajok (például mesék, dicsérőénekek, epikus szövegek) megvalósítóiról. Ez egyes esetekben csak az előadói figura, az általában vett előadói típus (például griot), illetve a sajátos előadói jegyek leírását jelenti konkrét személyek említése nélkül. Máskor azonban, ritkán ugyan, a szövegjegyzéshez kapcsolt név mögött a konkrét személy is kirajzolódik.

Az afrikanisztikában – amint általában az etnológiai kutatásban – megtalálható emellett a kultúrát megélő egyéniség viselkedés-módjára, szerepére irányuló vizsgálódásnak az a módja is,²³ amikor ismét csak nem egyes konkrét személyek, hanem például valamely rítus résztvevőinek magatartástípusát, a rítus mögött rejlő réteghkapcsolat (életkori csoportok, titkos társaságok, vadásztársaságok, különféle kultikus rendek papi kasztjai stb.) térbeli (szó-

²² Belinga 1965, 109–110. old.

²³ Lásd Turner 1967, 1968, 1972, 1974, 1975 vagy Fernandez 1982 munkáit.

kásrend) és időbeli (a törzs emlékezetén alapuló) összefüggéseit igyekeznek feltárni a kutatók. Az ilyen típusú vizsgálatok érintkezni látszanak azokkal a magyar kísérletekkel²⁴, amelyek, az egyéniségkutatással összefüggésben, a befogadó és a továbbadó közösség szerepére igyekeztek fényt vetni. Módszertani szempontból ebbe az irányba mutat Újváry Zoltán úttörő próbálkozása²⁵ is, amely a népszokások vonatkozásában igyekszik megragadni az egyén szerepét.

Mindezek után úgy véljük, új kutatási távlatok lennének megnyithatók az afrikai szájhagyományozott kultúra kutatásában, ha megkísérelnénk, hogy az egyéniségkutatás afrikai adaptációjának lehetőségeit felmérjük. Tehát ha a rendelkezésre álló afrikai folklórgyűjtemények anyagát áttekintve műfajok szerint igyekeznénk felderíteni az előadókra vonatkozó esetleges megjegyzéseket, ha a főbb folklórműfajok, típusok, csoportok alapján nyomoznánk adatközlők bemutatásai után, és a feltárt adatokat rövid értékeléssel is egybekötnénk. Mielőtt azonban kísérletet tennénk arra, hogy néhány példát kiemeljünk a szakirodalomból egy ilyen típusú vizsgálódás eshetőségeit érzékeltetve, szeretnénk az afrikai folklór kutatástörténetének témánkat illető nyilvánvalóbb jelenségeire is felhívni a figyelmet.

A múlt századi afrikai folklórgyűjtemények között találunk néhány olyan munkát, amely minden bizonnyal az egyetemes folklorisztika klasszikus teljesítményei közé sorolható. S. W. Koelle *kanuri* vagy *bornu* (1854), C. F. Schlenker *temne* (1861), H. Callaway *zulu* (1868, 1870), E. Steere *szuahéli* (1869), G. M. Theal *xosza* (1882), E. Jacottet *északi szoto* (1888–1890), illetve 1896–1901), H. Chartelain *kimbundu* (1894), C. H. Robinson *hausza* (1896), H. Junod *ronga* (1897, 1898/A és B), R. E. Dennett *fjort* vagy *vili* (1898)²⁶ stb. értékes gyűjteményei azonban nagyjából semmilyen megjegyzést nem tartalmaznak az adatközlőkről. Tegyük hozzá, ritkán rövid megjegyzések, egy-két esetben lényegesnek tűnő információk, életrajzi és előadói vonatkozású megjegyzéseket tartalmazó rövid összefoglalások azért találhatók a többnyire prózai műfajú gyűjteményekhez kapcsolva.

H. Junod múlt század végi meseköteteiben rövid, inkább saját gyűjtői lelkesedését kifejező, semmint témánk szempontjából értékelhető észrevételeket ad mintegy két oldalon „Mes conteurs” alcímmel²⁷. Sokkal jelentősebb ennél Héli Chatelain *kimbundu* kötetének jegyzetanyaga²⁸, amelyben valamennyi meséhez megad mindent, ami egy modern gyűjteménytől elvárható. Másrészt az adatközlőket, közléseik első előfordulásakor röviden, tömören

²⁴ Lásd Újváry, 1965 bibliográfiai hivatkozásait.

²⁵ Újváry 1965.

²⁶ Az említett művek bibliográfiai leírása megtalálható: Görög-Karády 1981.

²⁷ Junod 1897, 71–73. old.

²⁸ Chatelain 1894, 253–309. old.

és igen lényegbevágóan jellemzi. E megjegyzésekből például mindig kiderül az a fontos vonatkozás, hogy milyen iskolázottságú, a korabeli városi, illetve fehér kultúrától milyen mértékben érintett mesemondóról van szó. Helyenként az előadói képességek jellemzésére is sor kerül. E. Jacottet az előbbieken jelzett háromkötetes összegező művében szintén foglalkozik adatközlőivel.

Mindezzel szemben viszont a felsorolt többi munkában nincsenek adatok az informátorokról. Ez különösen S. W. Koelle *kamuri* kötete, vagy még inkább H. Callaway értékes *zulu* gyűjteményei esetében fájó. Hiszen ez utóbiban a mintegy 800 lapnyi két nyelven (*zulu* és *angol*) rögzített mese és más típusú narratív szöveg szinte kényszerítően megkövetelné a bővebb értelmezést, az előadásra és az előadókra vonatkozó ismereteket. Ezt a hiányt a *zulu* folklórra vonatkozó jelentős számú régebbi és újabb forrás külön aláhúzza.

A folklóradatközlők megismerésére irányuló törekvés mértéke – szomorúan kell látnunk – a 20. század első felében sem változott sokat. W. H. I. Bleek *szan (bushman)* kötete Chatelain *kimbundu* kötetéhez hasonlóan rövid tömör megjegyzéseket tartalmaz a legfontosabb adatközlőkről.²⁹ F. de Zeltner gyűjteményében (1913) szintén bővebben foglalkozik az informátorokkal: griot-kal és mesélőkkel. Műveiben Leo Frobenius (mindenekelőtt: az Atlantis 1921–1928, 12 kötetben, azon belül főképp a 6. kötetben, valamint a „Kulturtypen aus dem Westsudan” – 1910 című tanulmányban) igen sok elszórt adatot ad közre informátorairól, egyes esetekben társadalmi helyzetükről, előadói képességükről, az előadói típusokról, főképp a hősepikai műfajok énekeseiről. Westermann *Die Kpelle* monográfiájában (1921) bevezetőként sorolja fel az adatközlőket. Közülük négyet néhány sorban jellemez is.³⁰

Ugyanakkor H. Trilles *fang és pigmeus* (1905, 1935, 1945), R. S. Rattray *nyandzsa és akan* (1907, 1930), Dupuis-Jacouba *szonrai* (1911), R. S. Fletcher *hausza* (1912), F. V. Ecquibecq különféle nyugat-afrikai (1913–1916), M. Heepe *evondo* (1919, bár ebben az esetben a két informátor neve ismert), J. Torrend *benamukumi és tonga* (1921), C. J. Bender *kpe* (1922), E. Hurel *ruanda* (1922), H. Vedder *hegyi damara* (1923), D. Bleek *szan (bushman)* (1923), A. Pettinen *ambo* (1924–1927), H. de Langhe *lulua* (1925), C. M. Doke *lamba* (1927), R. Trautmann *popo, fon, nago* (1927), G. Lindblom *kamba* (1928–1935), A. Mischilich *hausza* (1929), B. Zuure *rundi* (1932), A. D. Helser *bura* (1934), I. Struyf *kongo* (1936), R. VAN Caeneghem *luba* (1938) vagy M. Griaule *dogon* (1938/A és B)³¹ gyűjteményes kötetei nem vagy alig adnak tájékoztatást adatközlőikről. Ez a helyzet figyelhető meg a

²⁹ Bleek and Lloyd, 1911, különféle helyeken.

³⁰ Westermann 1921, 1–3. old.

³¹ Lásd Scheub 1977 és Görög-Karády 1981 bibliográfiáit

század első felének számos afrikanisztikai folyóiratánál³² is a különféle és a szájhagyományok tekintetében olykor igen gazdag gyűjtési eredmények közreadásakor.

Az informátorok végképp eltűnnek a gyűjtési munka térképéről az olyan művekből, amelyek – legyenek népleíró etnológiai monográfiák, vagy nyelvtanok és szótárak – csak „kultúrantropológiai vagy nyelvi illusztrációként” adnak közre folklórszövegeket, még ha a közreadott szöveganyag teteme-sebb mennyiségű is. Az előbbieket közül például A. D. Ellis *eve* és *yoruba* (1890, 1894), C. G. Büttner *szuahéli* (1894), J. Spieth *eve* (1906), L. Schultze *koin* (*hottentotta*) (1907), H. Rehse *kiziba* (1910), P. H. Trilles *fang* (1912), G. Tessmann *fang* (1913), N. W. Thomas *ibo* és *temne* (1913–1914, 1916), L. Tauxier *moszi* és *fulbe* (1917), *guro* és *gagu* (1924), *anyi* és *szanvi* (1932), E. Smith és A. M. Dale *ila* (1920), C. Monteil *bambara* (1924), W. Hofmayr *silluk* (1925) vagy E. Kootz–Kretschmer *nyiha* és *szafva* (1926–1929) nagy összefoglalásait³³ említhetjük. Hasonló a helyzet az afrikai nyelvek leírását megkísérlő művek esetében: így például E. Casalis *szoto* és *csvana* (1834, 1841), D. Boilat *volof* (1858), J. B. Schlegel *eve* (1856), J. F. Schön *hausza* (1862, 1885–1886), M. Delafosse *fon* (1894), *anyi* (1900), *hausza* (1901), A. Hacquard és A. V. Dupuis *szonrai* (1897), G. Thomann *nejo* (1905), J. W. C. Kirk *szomáli* (1905), A. C. Hollis *maszai* és *nandi* (1905, 1909), E. W. Smith *ila* (1907), M. Landeroir és J. Tilho *hausza* (1909), F. Froger *moszi* (1910 és 1923), R. Fisch *dagbani* (1912), D. Westermann *silluk*, *gola*, *eve* (1912 – néprajzi leírást is ad –, 1924, 1930), H. Gaden *fulbe* (1913), C. R. Lagae *zande* (1921), S. S. Dornan *pigmeus* és *szan* (*bushman*) (1917 és 1925), H. Labouret *manding* (1934) stb. köteteiben³⁴ legtöbbször egyetlen megjegyzés sincs az adatközlőkről. Fehér hollónak számít J. F. Schön, aki munkája második, erősen kibővített változatában legfontosabb informátora bővebb életrajzát is közli. Több olyan fontos gyűjtemény is keletkezett, amelyek első, eredeti kiadása csak a szövegek eredeti nyelvi változatát adja közre: például F. Edgar nevezetes *hausza* mesegyűjteménye (1911–1913), amelyet utóbb N. Skinner fordított le teljes egészében angolra³⁵, vagy például Z. D. Mangoela szintén igen nagyjelentőségű *szoto* dicsőítőének antológiája³⁶ nemcsak informátorokkal kapcsolatos adatok, de angol nyelvű fordítás és értelmező jegyzetek híján maradt. Másrészt azt is említenünk kell, hogy a sokkal esetlegesebb formában, sok adatközlőtől gyűjtendő proverbium anyag

³² Zeitschrift für Kolonialsprachen (később Zeitschrift für Eingeborenen Sprachen), Journal des Africanistes, Africa (London), Bantu Studies (később African Studies) stb.

³³ Lásd Scheub 1977 és Görög-Karády 1981 bibliográfiáit.

³⁴ Idem.

³⁵ Skinner 1969.

³⁶ Mangoela 1921.

esetében – bár e műfaj is szép számban jelenik meg a múlt századi vagy a századeleji publikációk sorában – fel sem merül az adatközlők rögzítésének igénye.

A meglepő az, hogy napjainkhoz közeledve sem változik túlzottan a kép. A kutatók zöme gyakran még ma sem tesz egyetlen utalást az adatközlőkre, vagy egyszerűen csak a nevek és a helységek kerülnek felsorolásra, mint például az egyébként kitűnően gondozott tervureni (Belgium) szövegkiadványok esetében. Érdekes itt egy pillanatra a napjainkra Mbandaka Centre-nak elkeresztelt és immár 50. születésnapjához érkezett zairei belga misz-szió³⁷ tevékenységénél, a *mongo-nkundo* nyelvet, szájhagyományokat és társadalmat feltáró köteteknél megállni. A részben a tervureni Közép-Afrika Múzeum (Tervuren), részben a Királyi Tengerentúli Akadémia (korábban Királyi Gyarmati Akadémia – Brüsszel) által kiadott publikációk sorában hatalmas háromkötetes nyelvtan, kétkötetes nagyszótár, a népcsoport folklór-műfajainak kötetméretű leírása, több ezer soros epikus ének, a Liandza több tucatnyi változata (a töredékekkel együtt), számos mesegyűjtemény, köszöntő formula gyűjtemény, énekszövegek és proverbiumok testes kötetei³⁸ találhatók. Mindemellett az informátorokkal kapcsolatos említések elenyészőek, többnyire csak a nevek rögzítésére kerül sor. A kötetekhez kapcsolt bevezetők és értelmező jegyzetek elsősorban irodalomfilológiai és nyelvészeti jellegűek, az előadási alkalmakról is csak véletlenszerűen találunk információkat.

Napjainkra a helyzet módosulóban van. Bár ez nem jelenti azt, hogy például a két legismertebb afrikai folklórszövegeket megjelentető könyvsorozat (a francia orientalista társaság *Classiques Africaines* és az Oxford University Press *Oxford Library of African Literature* címmel jegyzett kiadványairól van szó) valamennyi olyan kötetében szó esnék előadó(k)ról, előadásról, amelyek az ilyen típusú információadást fokozottan megkívnák. A francia sorozat esetében talán jobb a helyzet. Ez azzal lehet összefüggésben, hogy a gyűjtemények jelentősebbik része hosszú epikus énekeket foglal magába, és azokat kizárólag a „hivatásos” művészek szólaltatják meg.

Spontán törekvések az afrikai orális művészek alakjának bemutatására

Ezen a ponton tehát, lényegében az afrikai anyag vizsgálata során született elméleti jellegű felismeréseink nyomán, illetve a múlt század eleje óta felhalmozódott folklórgyűjteményekkel szembenézve, meg kell állapítanunk, hogy Pentikäinen-mélységű elemzéseknek az afrikai szájhagyományokat il-

³⁷ Lásd Boelaert, De Rop, Hulstaert és mások munkáit. Bibliográfia található: De Rop 1974, Biernaczky 1990.

³⁸ A 43. jegyzetben említett szerzők művei a bibliográfiában.

letően jelenleg is csak egyetlen eshetősége van. Ez pedig Daniel Biebuyck kutatásaiban rejlik, aki már a *nyanga* eposzváltozatok közül az elsőnek³⁹ a közreadásakor (1969) bővebben szólt informátoráról. A kitűnő kutató a kötet bevezetőjében részletesebben ismerteti a gyűjtés körülményeit, másrészt She-Kárisi Kandi Rureke személyiségjegyeit, társadalmi körülményeit, s utal előadásmódjának technikai, ill. esztétikai vonatkozásaira is⁴⁰.

Rurekénél jóval nagyobb horderejű lehetőséget rejt magában – témánk szempontjából – Biebuyck egy másik informátorának, Sherungu Murironak a figurája, illetve a tőle gyűjtött hagyományanyag. A kitűnő kutató adatai alapján ugyanis tudjuk, hogy Sherungu Muriro, a Mwindo-eposz egyik változatának bárdja több ezer ének, találókérdés, példázat, jósló szöveg, álommagyarázat, ima stb. adatközlője. Másrészt azt is, hogy Biebuyck 3456 sűrűn írott oldalon rögzítette a nagyemlékezetű adatközlő tollbamondott életrajzát (bennünk az előbb felsorolt folklóradatokkal)⁴¹. A Delaware Egyetem nyugdíjas professzorának egyik legutóbbi híradásából kiderül, hogy a rendkívüli jelentőségű *life story* jellemzőbb részeinek kiadására készül⁴².

Az elmúlt majd kétszáz év „többi” gyűjtésanyaga az informátorok megismerése szempontjából nem több, mint ezernyi szétszórt szinte csak véletlenül feljegyzett adat halmaza. Meg kell azonban állapítanunk, a múlt századi kezdetektől közzétett, töredékes, az adatközlőkre irányuló rövidebb-hosszabb információk különféle tanulságokkal szolgálnak.

Így mindenekelőtt ráirányítják a figyelmet arra, hogy ha újabban a kutatók rá is éreznek az előadói egyéniség szerepére és sort kerítenek bemutatására, ezek spontán jelleggel történnek meg, és a módszeresség híján a kutatás ilyen irányú teljessége csorbát szenved. Jellemző e szempontból Christiane Seydou *fulbe* eposz kötete, a *Silamaka et Poullori*⁴³, amelyben az adatközlőről, illetve ennek kapcsán általában a nyugat-afrikai griot-ról, társadalmi szerepéről és kapcsolatrendszeréről igen gazdag képet kapunk. Azonban a teljes repertoárt tekintve még a felmérés igénye sem merül fel, sem az életút, az annak során kiformálódott világgép és az írásba rögzített hagyománykincs összevetésére nem kerül sor.

Hasonló a helyzet Eric de Dampierre legutóbb megjelent vállalkozásával⁴⁴, amelyben a kutató a Középafrikai Köztársaságban élő *nzakara* nép egy orális költője, *Nzuka* másként *Lamandani* rögtönzéses jellegű énekes szatíráit adja közre. A bevezető számos mozaikot tár az olvasó elé az adatközlő éle-

³⁹ Biebuyck 1969.

⁴⁰ Biebuyck 1969, bevezető.

⁴¹ Biebuyck 1978, 12–23. old.

⁴² E cikk szerzőjéhez intézett személyes levél alapján.

⁴³ Seydou 1972.

⁴⁴ Dampierre, 1987.

téből, másrészt egy sor fontos elemet rögzít az előadó, repertoárja, a helyi közösség és történelme összefüggésrendszeréből. Hiányzik azonban a teljes repertoár (más műfajok) felgyűjtése, az életrajz részletes leírása, illetve a kető kimerítő összevetése, részben az előadó „alkotómódszerének”, illetve világképének megismerése, másrészt a repertoárban rejlő társadalmi és történeti valóság mélyebb megismerése céljából.

Más kérdés, hogy Dampierre bizonyos fényre került összefüggések alapján például egy kezdetektől fogva vitás kérdés, a „szerzőség” vonatkozásában újszerű adalékokat közöl, amennyiben kimutatja: Lamandani énekei között melyek az általa szerzett, s melyek az „elődök”, a korábbi bárdok nevéhez kötött, számos epikus elemet, történeti utalást is magukba foglaló, lírai karakterű énekek⁴⁵.

Témánk szempontjából különösen fontos Jeff Opland feltáró⁴⁶ munkája: ő a *xosza* dicsőítő-énekest (*imbongi*) vette célba. Nem véletlenül, hiszen tanulmány sorozatában, könyvében⁴⁷, sőt egy legújabb konferencián elhangzott előadásában⁴⁸ is azért érezhet késztetést – a magyar iskola, illetve általában az egyéniségkutatási szakirodalom ismerete nélkül – a konkrét orális művész alakjának feltérképezésére, mivel az oralitás és az írásbeliség hatására jutott *xosza* énekes előadók esetében az egyéni előadói jegyek nyilvánvalóan kiütözköznek. Opland munkásságát – tapasztalva nagyfokú érzékenységet e sajátos kutatási szempont iránt – jelentős mértékben megtermékenyíthetné az egyéniségkutatás módszere, illetve mindaz, ami abból kinőtt (lásd például Dégh: szájhagyományok és társadalom, Pentikäinen: repertoár és világkép, vagy akár a napjainkban mind népszerűbb témakör: personal narrative, lásd utolsó összefoglalását: Stahl⁴⁹).

A régebbi és újabb afrikai gyűjtési anyagnak az egyéniségkutatás, vagyis az informátorokra irányuló figyelem szintjén való áteresztése ugyanakkor két fontos további tanulsággal szolgál.

Az egyik egyenlőre óhajtás értékű megállapítás: az előadói egyéniségek vizsgálatakor célszerű volna nemcsak a látványosan nagy repertoárral, kalandos életúttal rendelkező és így sokrétű elemzési lehetőséget nyújtó informátorokra odafigyelni. Hanem olyan előadók vizsgálatát is elvégezni, akik a tradicionális szóművészet szempontjából a közösségen belül *átlagosnak* nevezhetők.

⁴⁵ Dampierre 1987, 19–21. old.

⁴⁶ A jelenleg Angliában élő dél-afrikai szerző immár három évtizedes *xosza* népköltészeti feltáró munkája, illetve a *xosza* népénekre (*imbongi*) irányuló figyelme egészen egyedülálló az afrikai szájhagyományok kutatási területén.

⁴⁷ Opland 1971, 1975, 1978, 1983, 1984/A és B, 1987, 1991, 1992, ill.: 1983.

⁴⁸ Opland 1991.

⁴⁹ Stahl 1989.

Az afrikai gyűjtések áttekintése ugyanakkor arra is figyelmeztet, nemcsak a mesék, de más műfajok, énekek, hiedelmekkel összefüggő formák (például jósló szövegek, imák), dicsérő költemények, sőt, a proverbiumok és természetesen az epikus énekek kiváló ismerői is figyelmet érdemelnek⁵⁰.

Más kérdés, hogy szinte kizárt, azok az előadók, akik valamely műfaj tekintetében kiemelkedően gazdag, sokrétű és színes repertoárral rendelkeznek, ne ismernének (és adnának elő) más műfajba tartozó szövegeket.

Nyilvánvaló, tanulmányunkban most kellene a példák sorának következnie, amelyek egyébként adatgyűjtésünkben a szétszórt és rövid hivatkozások, részletek, információk jelenléte ellenére máris többszáz oldalt tesznek ki. Erre azonban, úgy vélem most nincs alkalom.

Ezúttal alapvető tanulságként egyetlen adatot említünk. Lylian Kesteloot legutóbb egy tanulmánya kiegészítésként küldött számomra egy listát⁵¹. Ez a lista több mint harminc nyugat-afrikai eposz rögzítéséről, megkezdett vagy tervezett kiadásáról értesít. A Voigt Vilmos féle kategorizálás szerint (*hét-köznapi, folklór és hivatásos kommunikációs szint*)⁵² az eposzénekes a hivatásos előadó szerepét tölti be a tradicionális közösségben. Vagyis olyan kiemelkedő jelentőségű adatközlőkről van szó, akik egytől egyig megérdemelnek az egyéniségkutatás típusú közelítésmód alkalmazását, tehát a teljes repertoár felgyűjtését és a repertoárnak az élettörténet, illetve világkép oldaláról való megközelítését, analízisét.

Afrika tradicionális művészetet még mindmáig páratlanul gazdagon termő különféle vidékein, illetve a újabban született kutatási műhelyekben, így a Kesteloot vezette Dakar-i szájhagyománykutató tanszéken, érdemes volna tehát ennek a gyűjtéstechnikától a végleges közlésig gyökeresen „mást” és különösképpen „igényeset” jelentő módszernek az alkalmazását megvalósítani. Éppen ezért a továbbiakban egy kutatási munkaterv vázlatát igyekszünk összeállítani.

Az egyéniségvizsgálat afrikai távlatai

Az afrikai szájhagyományok kutatása napjainkra – legjobb tudomásunk szerint – csak az egyéniségkutatás küszöbéig ért el tehát. Vizsgálódásaink során nem találtunk olyan publikált gyűjtést, amely az előadó – ismét csak publikált – részletes életrajzával párosul, mi több az életrajz, a teljes repertoár, a teljeskörű néprajzi dokumentáció birtokában életút, alkotói egyéniség, repertoár és világkép összevetésére mód nyílnék.

⁵⁰ Lásd doktori disszertációm említett fejezetét.

⁵¹ Kesteloot 1989.

⁵² Voigt 1972/A.

Mindemellett az afrikai anyagban hatalmas lehetőségek adódnak ilyen típusú vizsgálatok kiteljesítésére. Annál is inkább, mert a hagyományos formák és a régies életszemlélet teljében megragadható nagyszerű előadói egyéniségek sora áll rendelkezésre ilyen természetű kutatások elvégzésére. Ez annál is inkább lényegesnek tűnik, mivel egyrészt úgy véljük, a szóbeli művészi formák esetében legalább olyan fontos ismerni a művészetet létrehozó alkotói egyéniségeket, mint a hivatásos irodalom esetében. Másrészt viszont azokban az afrikai társadalmakban, amelyekben a történeti, kulturális, illetve nemzeti identitástudat legfőbb forrása éppen a szájhagyományozott formákban található meg, az ilyen egyéniségek megismerése fokozott jelentőséggel bír. Végül és nem utolsósorban a nemzetközi folklorisztikai kutatások is sokat nyerhetnének az ilyen jellegű elemzésekkel, lévén, hogy Afrikában a szóbeli formák vitalitása rendkívül erős, s így olyan jelenségekre is fény derülhet, amelyekről eddig a világ más sarkaiból nem szerezhettünk tudomást.

Egy esetleges módszeres afrikai egyéniségkutatási program néhány olyan mindmáig csak óhajtott, de mindenképpen jelentős tanulságokkal kecsegtető szempont érvényesítésére is módot adna, amelyek nyomán az afrikai népek szájhagyományaira irányuló folklorisztikai vizsgálatok a világ élvonalába kerülhetnének. Tanulmányunk lezárásaként éppen ennek a reményében kívánunk a már említett előzetes kutatási programterv összeállításával szolgálni:

1. Repertoár jellegű gyűjtések megvalósítása jelentékeny adatközlő egyéniségektől – szükségesnek látszik mindenféle műfaji ismeretanyag felgyűjtése (hiszen szinte kizárt, hogy jelentős előadók csak egyetlen műfajban jeleskednének – nem beszélve arról, hogy a hagyományos kultúra erőteljes jelenléte miatt Afrikában nemcsak a jeles előadók, hanem az etnikai közösségek tagjainak zöme is különféle műfajú hagyományos formák sorát tudja „fejből”),

2. A nagy és gyűjtőfüzetbe került repertoárral rendelkező előadói egyéniségek élettörténetét, társadalomról, közösségről, múltból és jelenről, illetve saját művészetéről szerepéről és jellegéről vallott elképzeléseit is célszerű lejegyezni – érdemes tudatosan felhasználni a korábban felgyűjtött repertoárból adódó tanulságokat az interjúk előkészítése során,

3. Az élettörténet és a repertoár összevető vizsgálatához szükségessé válik:

- a) a környezet, a helyi közösség néprajzi ismerete,
- b) az adatközlőnek a saját lokális kultúráját tükröző szellemisége, gondolkodásmódja, világképe, illetve ennek feltérképezése, tehát helye, szerepe a közösségben, ítéletei erkölcsi és gyakorlati kérdésekben, hiedelm-

világa, reakciói a helyi közösségben végbemenő mozgások–változások tekintetében (lásd a 2. pontot),

4. Az adatközlő által nyújtott repertoár tartalmi, esztétikai, formai és előadásbeli jellemzőinek feltérképezéséhez szükségesnek látszik a következők tekintetében is ismereteket szerezni:

a) helyi műfaji csoportosítások (klasszifikációk vagy másként taxonómiák),

b) a gyűjtött szóbeli formák realisztikus és szimbólikus szintjére vonatkozó útbaigazítások,

c) előadási jellegzetességek (a repertoár rögzítése során) előadói beszédstílus és gesztusrendszer, segédek, teátrális körülmények, helyszín, közönség és reagálásai, más művészetek (mozgás, képzőművészetek, zene stb.) szerepe.

5. Az előző pontokban felsorolt gyűjtési igény nem csekély mértékben kiteljesíthető, ha a gyűjtő bizonyos elemek, összefüggések kapcsán nemcsak az adott előadói egyéniség információira támaszkodik, hanem a helyi közösség ismeretanyagát, véleményét is figyelembe veszi.

6. Két vonatkozásban lenne bővíthető – egy esetleges afrikai egyéniség-kutató program megvalósítása esetén – az eddigiekben körvonalazott módszertani fegyvertár:

a) célszerű volna a „felgyűjtendő” egyéniségek kiválasztásakor nemcsak kiemelkedő, hanem átlagos előadókat is „célba venni”, mivel az ilyen típusú vizsgálat elvezethet egy szociológiai átlag felismeréséig is, már a szájhagyományoknak az eredeti közösségekben való életmódját tekintve,

b) haszonnal járna nemcsak olyan előadói egyéniségeket kiválasztani, akik a hősepika vagy a mese „jelesei”, hanem olyanokat is, akiknek a „fő” műfaja más, tehát például a lírai ének, a proverbium, a rítusének (kultuszok papjai!), a dicsérőének vagy a történeti elbeszélés stb. (lényegében ezt a szempontot próbáltuk előlegezni disszertációnkban a sokirányú, műfaj szerinti adatgyűjtéssel⁵³).

7. A kutatás kétségkívül kiegészülhetne olyan felmérő munkával is, amely a vizsgálatokat szociológiai oldalról világítaná meg. Tehát arról van szó, hogy egyedülállóan értékes eredményt hozhatna az, ha az adott előadói egyéniség(ek) helyi (települési) közösségének folklórismeretét számba vennénk – kérdőíves módszerrel vagy másképpen (esetleg a gyűjtött előadói repertoár tükrében). Ez a program pont azonban minden bizonnyal túlzott maximalizmust hordoz magában, nevezhetnénk akár romantikus álomnak is, hiszen tudomásunk szerint hasonló vizsgálatra még a szájhagyományok tekin-

⁵³ Biernaczky 1990, 727–756. old.

tetében sokkal jobban feltérképezett európai közösségek esetében sem került sor.

Programtervezetünk rögzítésekor a megvalósítás eshetőségének egy igen negatív és egy kétségkívül pozitív vonatkozását mérlegelhetjük még:

1. A nemzetközi politikai és gazdasági helyzet napjainkban és még hosszú ideig feltehetően nem kedvez hasonló igényességű kutatások megvalósításának – különösen, hogy hosszabb idejű több kutatót egyszerre igénybe vevő terepmunkát igényel, másrésről pedig jellegéből következően semmiféle gazdasági haszonnal nem járhat.

2. A kulturális identitáskeresés fázisba került afrikai országokban érdeklődés támadhat olyan típusú vizsgálatok elvégzésére, amelyek a nemzeti öntudat megteremtését szolgálják – az Amadou Hampaté BA és Lilyan Kesteloot által „élő könyvtáraknak” nevezett hagyományörző tradicionalisták középpontba állításával.

Kétségtelen tény, ilyen típusú módszeres gyűjtések és elemzések az afrikai folklórkutatás területén önmagukban is minőségi ugrást eredményezhetnek.

(Megjelent: in: Újváry Zoltán szerk.: *Történeti és néprajzi tanulmányok*, 1994, Debrecen, KLTE Néprajzi Tanszék, pp 263–280; – rövidítve mint: Research on Talented Informants in Africa, in: Vilmos Voigt ed.: *Folk Narrative and Cultural Identity*, 9th Congress of the International Society for Folk-Narrative Research, Budapest, 10–17. 06. 1989, Budapest, ELTE BTK Folklore Tanszék, Vol. I., 1996, pp 162–169. (Artes Populares 16–17); – továbbá ugyancsak angol nyelven: Research on Talented Informants in Africa, *Lares* (Italy), 1999, Anno LXV, n. 4., ottobre–dicembre, pp 339–360.)

Bibliográfia

ASADOWSKIJ M., Mark

1926 *Eine Sibirische Märchenerzählerin*, Helsinki, Suomalainen Tiedekatemia, 70 old. (Folklore Fellow Communications, 68).

BALASSA, Iván

1963 *Karcsai mondák*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 623 old. (Új Magyar Népköltési Gyűjtemény 11).

BANÓ, István

1941 *Baranyai népmesék*, Budapest, Pázmány Péter Tudományegyetem Magyarorságtudományi Intézete – Franklin, 301 old. (Új Magyar Népköltési Gyűjtemény 2).

BÁLINT, Sándor

- 1975 *Tombácz János meséi*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 710 old. (Új Magyar Népköltési Gyűjtemény 17).
- BIEBUYCK, Daniel P.
 1978 *Hero and Chief. Epic Literature from the Banyanga (Zaire Republic)*, Berkeley – Los Angeles – London, University of California Press, 320. old.
- BIEBUYCK, Daniel P. – MATEENE, Kahombo C.
 1969 *The Mwindo Epic from the Banyanga (Congo Republic)*, Berkeley – Los Angeles, University of California Press, VII–213. old.
- BIERNACZKY, Szilárd
 1990 *Afrikai népköltészet – egyetemes folklór (Összehasonlító műfaji vizsgálatok)*, Egyetemi doktori disszertáció, Debrecen, KLTE Néprajzi Tanszék (Department of Ethnography), I–II, 974 old.
- BLEEK, W. H. I. – LLOYD, L. C.
 1911 *Specimens of Bushman Folklore*, London, G. Allen, 476. old.
- CHATELAIN, Heli
 1894 *Folk-Tales of Angola. Fifty Tales with Ki-Mbundu Text, Literal English Translation, Introduction and Notes*, Boston – New York, G. E. Stechert, XII–315 old. (Memoirs of the American Folk-Lore Society, No. 1).
- DAMPIERRE, Eric de
 1987 *Satires de Lamandani*, Paris, A. Colin, 155. old. + 1 cassette (Classiques africaines, 23).
- DE ROP, Albert
 1974 *La littérature orale Mongo. Synthèse et bibliographie*, Les Cahiers du CEDAF, 2 (Série 4: Littérature), 36. old.
- DÉGH, Linda
 1949 A mesekutatás új útjai, in: ORTUTAY Gyula szerk.: *Néprajzi Tanulmányok*, Budapest, a Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézetének kiadványai 1, 36–52. old.
- DÉGH, Linda
 1950 Ismeretlen típusú népmese a dunántúli székelyeknél, *Ethnographia*, LXI, 3–4, 172–192. old.
- DÉGH, Linda
 1957 Some Questions of the Social Functions of Storytelling, *Acta Ethnographica*, 91–147. old.
- DÉGH, Linda
 1959 Latenz und Aufleben des Märchenguts einer Gemeinschaft, *Rheinisches Jahrbuch für Volkskunde* 10, 23–39. old.
- DÉGH, Linda
 1960 Az egyéniségvizsgálat perspektívái, *Ethnographia*, LXXI, 1, 28–43. old.
- DÉGH, Linda
 1968 The Runaway Grandmother, *Indiana Folklore*, 1, 68–77. old.
- DÉGH, Linda
 1969/A Two Old World Narrators in Urban Setting, in: *Kontakte und Grenzen Probleme der Volks-, Kultur- und Sozialforschung*, Festschrift für Gerhard

Heilfurth zum 60. Geburtstag, Göttingen, Verlag Otto Schwartz und Co., 71–86. old.

DÉGH, Linda

1969/B Folktales and Society. *Storytelling in a Hungarian Peasant Society*, Bloomington, Indiana University Press, 293. old.

DÉGH, Linda

1975/A *People in the Tobacco Belt: Four Lives*, Ottawa, National Museum of Man, Mercury Series, Canadian Centre for Folk Culture Studies, Paper No. 13, 277. old.

DÉGH, Linda

1975/B The Hypothesis of Multi-Conduit Transmission in Folklore, in: D. BEN-AMOS – K. S. GOLDSTEIN eds.: *Folklore. Performance and Communication*, The Hague - Paris, Mouton, 207–252. old.

DOBOS, Ilona

1962 *Egy somogyi parasztcsalád meséi*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 546 old. (Új Magyar Népköltési Gyűjtemény 10).

DOBOS, Ilona

1964 Az igaz történetek műfajának kérdéséről, *Ethnographia*, LXXV, 2, 199–215. old.

DOMOKOS, Sámuel

1963 *Méhkeréki néphagyományok*. Vasile Gurzau meséi, Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum – Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattár, 122. old.

DOMOKOS, Sámuel

1969 *Vasile Gurzau magyar és román meséi*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 393. old.

DÖMÖTÖR, Ákos

1962 *Sarkadi népmesék*, Gyula, 95 old. (Gyulai Erkel Ferenc Múzeum kiadványai 34–36).

DÖMÖTÖR, Sándor

1942 A mesemondó egyénisége, *Magvarságtudomány*, Új folyam, I, 443–448. old.

ERDÉSZ, Sándor

1968 *Ámi Lajos meséi*, I–III. köt., Budapest, Akadémiai Kiadó, 548 + 540 + 567 old. (Új Magyar Népköltési Gyűjtemény 13).

ENO BELINGA, Sámuel Martin

1965 *Littérature et musique populaire en Afrique noire*, Paris, Editions Cujas, 258. old.

FERNANDEZ, James W.

1982 *Bwiti. An Ethnography of the Religious Imagination in Africa*, Princeton, N. J., Princeton University Press, 731. old.

FÖLDES, László

1979 Küsnödi Bálint élettörténete, *Néprajzi Közlemények*, XXII, 121–219. old.

GÖRÖG-KARÁDY, Veronika

1981 *Littérature orale d'Afrique noire. Bibliographie analytique*, Paris, Éditions G.-P Maisonneuve et Larose, 394. old.

- HEGEDÜS, Lajos
1952 *Moldvai csángó népmesék és beszélgetések*, Budapest, Közoktatásügyi Kiadó, 352. old.
- HENIGE, David P.
1974 *The Chronology of Oral Tradition. Quest for a Chimera*, Oxford, Clarendon 265. old.
- HENIGE, David P.
1982 *Oral Historiography*, London–New York–Lagos, Longman, 150. old.
- HENSSEN, Gottfried
1934 *Volk erzählt. Münsterlandische Sagen, Märchen und Schwänke*, Münster, Verlag Aschendorf, 408. old.
- HENSSEN, Gottfried
1951 *Überlieferung und Persönlichkeit. Die Erzählungen und Lieder des Egbert Gerrits*, Münster, Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung, 236. old.
- JUNOD, Henri A.
1897 *Les chants et les contes des Ba-Ronga de la Baie de Delagoa*, Lausanne, G. Bridel, 327. old.
- KATONA, Imre
1980 Parasztságunk történelemszemlélete, in: FRANK Tibor – HOPPÁL Mihály eds.: *Hiedelemrendszer és társadalmi tudat*, Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 242–254. old.
- KÁLMÁNY, Lajos
1914 *Hagyományok*, I. Mesék és rokonművek, II. Borbély Mihály mondása után, Vác–Szeged, Néphagyományokat Gyűjtő Társaság, 222 + 210. old.
- KESTELOOT, Lilyan
1989 La problématique des épopées africaines, *Neohelicon*, XVI, 2, 247–264. old.
- KOVÁCS, Ágnes
1943 *Kalotaszegi népmesék*, I–II. kötet, Budapest, Akadémiai Kiadó, 278 + 206 old. (Új Magyar Népköltési Gyűjtemény 5–6).
- MANGOELA, Z. D.
1921 *Lithoko tsa Marena a Basotho*, Lesotho, Morija Sesotho Book Depot, 3 + 246. old.
- OPLAND, Jeff
1971 ‘Scop’ and ‘Imbongi’: Anglo-Saxon and Bantu Oral Poets, *English Studies in Africa* (Johannesburg), 161–178. old.
- OPLAND, Jeff
1975 Imbongi Nezibongo: The Xhosa Poet and the Contemporary Poetic Tradition, *PMLA (Publications of the Modern Language Association of America)*, 185–208. old.
- OPLAND, Jeff
1978 Caedmon and Ntsikana: Anglo-Saxon and Xhosa Transitional Poetry, *Annals of the Grahamstown Historical Society*, 1977, 2, 56–65. old.
- OPLAND, Jeff
1983 *Xhosa Oral Poetry: Aspects of a Black South African Tradition*, Cambridge – New York, Cambridge UP, XII–303. old.

- OPLAND, Jeff
1984/A The Isolation of the Xhosa Oral Poet, in: L. WHITE – T. J. COUZENS eds.: *Literature and Society in South Africa*, London, Longman, 175–195. old.
- OPLAND, Jeff
1984/B Scop and Imbongi III: the Exploitation, in: Norman SIMMS ed.: *The Word-Singers: the Makers and the Making of Traditional Literatures*, Hamilton, NZ, Outrigger Publishers, 44–59. old.
- OPLAND, Jeff
1987 The Bones of Mfanta: a Xhosa Oral Poet's Response to Context in South Africa, *Research in African Literatures*, 18, 1, 36–50.
- OPLAND, Jeff
1991 “The Poet Who Rouses The Court Is A Male”: To Be Female, Gifted and Black In South Africa In The 1920s, paper presented at a conference on *Power, Marginality and Oral Literature in Africa*, London, January, 1991, 42. old.
- OPLAND, Jeff
1992 Scop and Imbongi IV: Reading Praise Poems, *Comparative Literature*, 45, 2, 97–120. old.
- ORTUTAY, Gyula
1933 *A magyar lélek alapvonásai népi kultúránkban*, Szeged, Városi Nyomda, 18. old.
- ORTUTAY, Gyula
1935 *Nyíri és rétközi parasztmesék*, Kner, Gyoma, 259. old.
- ORTUTAY, Gyula
1937 *Magyar népismeret*, Budapest, Magyar Szemle, 80. old.
- ORTUTAY, Gyula
1940 *Fedics Mihály mesél*, Budapest, 410 old. (Új Magyar Népköltési Gyűjtemény 1).
- ORTUTAY, Gyula
1955 The Science of Folklore in Hungary between the Two World Wars and during the Period Subsequent to the Liberation, *Acta Ethnographica*, IV, 1–4, 5–89. old.
- ORTUTAY, Gyula
1960 A magyar népmese, in: *Magyar Népmesék*, 1–3. Budapest, Szépirodalmi, 1. köt., 5–66. old.
- ORTUTAY, Gyula
1963 A magyar népmesekutatás eredményei és feladatai, *MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei*, 20, 85–95, 109–112. old.
- OSGOOD, Charles E.
1959 The Representational Model and Relevant Research Methods, in: I. DE SOLA POOL ed.: *Trends in Content Analysis*, Urbana, University of Illinois Press, 33–88. old.
- PENTIKÄINEN, Juha
1971 *Maria Takalon uskonto*, Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 388. old.
- PENTIKÄINEN, Juha

1972 Depth Research, *Acta Ethnographica*, XXI, 1–2, 127–151. old.

PENTIKÄINEN, Juha

1974 Religio-Anthropological Depth Research, in: *Folklore Today*, A Festschrift for Richard M. DORSON, eds. by Linda DÉGH – Henrie GLASSIE – Felix J. OINAS, Bloomington, Indiana University Press, 403–414. old.

PENTIKÄINEN, Juha

1976 Repertoire analysis, in: J. PENTIKÄINEN ed.: *Folk Narrative Research*, Helsinki Finnish Literature Society (Studia Fennica 20), 262–272. old.

PENTIKÄINEN, Juha

1977 Life History and World View, *Temenos* 13, 128–153. old.

PENTIKÄINEN, Juha

1978 Oral Transmission of Knowledge, in: Richard M. DORSON ed.: *Folklore in the Modern World*, The Hague – Paris, Mouton, 237–252. old.

PENTIKÄINEN, Juha

1978 *Oral Repertoire and World View. An Anthropological Study in Marina Takalo's Life History*, Helsinki, Suomalainen Tiedeakatemia, 366 old. (Folklore Fellow Communications, 219).

PENTIKÄINEN, Juha

1979/A Life-Historical Research Method – a Way to the World of Folklore in Human Mind, *Artes Populares* (Budapest) 4–5, 176–205.

PENTIKÄINEN, Juha

1979/B On the Symbolism of Liminality, *Scripta Instituti Donneriani* 10, 154–166. old.

PÉTER, László

1947 *Egyéniség a népkultúrában*, Szeged, Szent Gellért Nyomda, 15 old. (A Kálmány Lajos Kör Füzetek 2).

RANKE, Friedrich

1932 Aufgeben volkskundlicher Märchenforschung, *Zeitschrift für Völkerkunde*, 42, 203–211. old.

RANKE, Friedrich

1936–1937 Kunstmärchen in Volksmund, *Zeitschrift für Völkerkunde*, 46, 123–133. old.

RÓBERT, Péter

1982 Az élettörténeti módszer – szakirodalmi áttekintés, alkalmazási lehetőségek, *Szociológia*, 2, 233–247. old.

SCHEUB, Harold

1977/C *African Oral Narratives, Proverbs, Riddles, Poetry and Song*, Boston, G.K. Hall, 393 (Bibliographies and Guides in African Studies).

SEYDOU, Christiane

1972 *Silamáka et Poullori* (récit épique peul), Paris, Armand Colin, 277 old. (Classiques Africains 13).

SKINNER, Neil

- 1977 *An Anthology of Hausa Literature in Translation*, Madison: University of Wisconsin, African Studies Program, 189 old. (Occasional Paper, 7).

STAHL, Sandra Dolby

- 1989 *Literary Folkloristics and the Personal Narrative*, Bloomington, Indiana University Press, 148. old.

TITON, Jeff Todd

- 1982 Az élettörténet (The Life Story) in: KÜLLÖS Ilona szerk.: *Az életrajzi módszer*, Budapest, MTA Néprajzi Kutató Csoport, 85–99. old. (Documentation Ethnographica 9).

TOMORI, Viola

- 1935 A parasztság szemléletének alakulása, Szeged, Prometheus Nyomda, 127 old. (Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma Kiadványai 23).

TURNER, Victor W.

- 1967 *The Forest of Symbols. Aspects of Ndembu Ritual*, Ithaca–New York, Cornell University Press, 405. old.

TURNER, Victor W.

- 1968 *The Drums of Affliction. A Study of Religious Processes among the Ndembu of Zambia*, Oxford, Clarendon, 326. old.

TURNER, Victor W.

- 1972 *Il processo rituale. Struttura e anti-strutture*, Brescia, Morcelliana, 229 old. (original edition: *The Ritual Process. Structure and Anti-Structure*, Chicago, Aldine Publ. Co, 1969).

TURNER, Victor W.

- 1974 *Dramas, Fields and Metaphors. Symbolic Action in Human Society*, Ithaca–London, Cornell University Press, 309. old.

TURNER, Victor W.

- 1975 *Revelation and Divination in Ndembu Ritual*, Ithaca–London, Cornell University Press, 354. old.

UJVÁRY, Zoltán

- 1965 *Az egyén szerepe a népszokásokban*, Ethnographia, LXXVI, 4, 501–517. old.

VANSINA, Jan

- 1961 *De la tradition orale. Essai de la méthode historique*, Tervuren, Musée Royal de l'Afrique Centrale, X–169 old. (Angol nyelvű kiadás: *Oral Tradition. A Study in Historical Methodology*. Chicago, Aldine, 1965, Bővített olasz nyelvű kiadás: *La tradizione orale. Saggio di metodologia storica*. Roma, Officina Edizioni, 1976, BIERNACZKY János magyar nyelvű fordítása kéziratban).

VANSINA, Jan

- 1976 I nuovi sviluppi dello studio delle tradizioni orali (1960–1976), in: *La tradizione orale*, Saggio di metodologia storica, Roma, Officina Editori, 275–321. old.

VANSINA, J. – MAUNY, R. – THOMAS, L. V. szerk.

- 1964 *The Historian in Tropical Africa*, London, International African Institute by the Oxford University Press, 428. old.
- VOIGT, Vilmos
- 1971 Az International Society for Folk-Narrative Research első évtizedéről, *Ethnographia*, LXXXII, 1, 155–164. old.
- VOIGT, Vilmos
- 1972/A Folklór és szociolingvisztika, *Általános Nyelvészeti Tanulmányok*, VII, 249–263. old.
- VOIGT, Vilmos
- 1972/B *A folklór esztétikájához*, Budapest, Kossuth, 383. old.
- VOIGT, Vilmos szerk.
- 1974 *A szójhagyományozás törvényszerűségei*, Budapest, Akadémiai, 154. old.
- VOIGT, Vilmos
- 1977 Egyéniség és közösség, Egyéniségkutatás, *Néprajzi Lexikon*, I., 642–643. old.
- VOIGT, Vilmos
- 1979 Mese, in: ORTUTAY Gyula szerk.: *A magyar folklór*, Budapest, Tankönyvkiadó, 205–258. old.
- WERNER, Oswald
- 1973 Structural Anthropology, in: R. NAROLL – F. NAROLL eds.: *Main Currents in Cultural Anthropology*, New York, Meredith Co., 281–307. old.
- WESTERMANN, Diedrich
- 1921 *Die Kpelle. Ein Negerstamm in Liberia*, Leipzig, J. C. Hinrichs, XVI–552. old.